

Таким образом, исходя из имманентных и вспомогательных функций розничной торговли сформировано ряд подсистем, входящих в систему инструментов маркетинга. Данная система позволяет максимально использовать конкурентные преимущества торговых предприятий, а также гибко адаптировать деятельность предприятия под изменяющиеся критерии выбора торговых предприятий покупателями.

О.В. БОЙКО,

Запорожская государственная инженерная академия

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Зростаюча роль малого й середнього підприємництва в загальному механізмі соціально-економічного відтворення є однією з найважливіших тенденцій сучасного розвитку світової економіки. Світовий досвід і практика господарювання підтверджує, що саме існування малих і середніх підприємств у взаємодії з великими, їх природно регульоване оптимальне співвідношення становлять характерну рису мирової економіки.

В Україні мале і середнє підприємництво здобуває в даний час особливе значення як один із основних факторів процесу стабілізації. На жаль, хід економічних реформ продемонстрував, що головним гальмом економічних і політичних перетворень в Україні є, насамперед, відсутність діючого механізму підприємницької діяльності і розвитку малого підприємництва. Тому на сучасному етапі система трансформації економіки України вимагає використання усіх важелів для підтримки малого і серед-

Литература

1. Никишкин В.В., Цветкова А.Б. Особенности комплекса маркетинга в розничной торговле // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. - №4. – С.101-108.
2. Леви М., Вейтц Б.А. Основы розничной торговли / Пер.с англ. Под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 448 с.
3. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия. – М.: Инфра-М, 1999. – 804 с.

Статья поступила в редакцию 24.06.03.

нього підприємництва на стадії становлення, розвитку і виживання в умовах ринку.

Проте, слід зазначити, що існує багато перешкод, які не дають змогу найближчим часом суттєво поліпшити розвиток підприємництва.

В Україні, на жаль, немає чіткої і повної статистики про динаміку, ефективність, розвиток наявних підприємств малого та середнього підприємництва. Проте, аналіз останніх досліджень і публікацій, свідчить, що питання розвитку малого підприємництва знайшли відображення в працях (Виноградорської А. [1], Гречаник В. [2], Клочко Ю., Черняк Т. [3]) та інших.

У більшості публікацій, як правило, основна увага зосереджена лише на деяких окремих частинах проблеми. Нами зроблена спроба комплексного підходу у відношенні проблем становлення і розвитку середнього і малого бізнесу. Щоправда, ці проблеми мають переважно загальнодержавне значення.

Основною ціллю статті є визначення ролі та стану малого та середнього підприємництва в умовах ринкової економіки, аналіз динаміки його розвитку і найголовніше причин гальмування розвитку - спроба відповісти на запитання: що заважає розвитку малого підприємництва?

У ринковій економіці підприємства малого та середнього бізнесу вважаються гнучкими, маневреними та ефективними з огляду на витрати; у своїй діяльності вони здебільшого наближені до споживачів, здатні швидко реагувати на зміни попиту й враховувати побажання клієнтів. Створюючи значну кількість робочих місць і займаючи вагомий частку у виробництві валового внутрішнього продукту (ВВП), малі та середні підприємства утворюють ядро гарантованої зайнятості більшої частини населення, забезпечують їм добробут і відіграють політично-стабілізуючу роль у суспільстві.

В промислово розвинутих країнах вже давно спостерігаються тенденції бурхливого розвитку підприємств малого і середнього бізнесу. Саме вони становлять основу процвітання цих країн. Для прикладу, в Німеччині близько 70% загального об'єму продукції створюється саме цим сектором економіки. Малий бізнес в країнах з розвинутою економікою займає за багатьма показниками лідируючу позицію в порівнянні з великомасштабним бізнесом, зокрема: за внеском до валового національного продукту – близько 50%, за кількістю зайнятих – 50-60%, у сфері послуг населенню – 60%, торгівлі – близько 70%. Так вчасності у формуванні сукупного національного продукту в США малі та середні підприємства забезпечують три чверті, а в Японії – 68% валового національного продукту. Так, частка малих та середніх підприємств виробництві внутрішнього продукту країн ЄС становить 63-67%. У Німеччині малі та середні

фірми забезпечують значну частину виробництва товарної маси і близько 40% національного експорту, в Японії – 39%, у Франції – 36%.

Підприємства малого бізнесу створюються в різних галузях економіки України. Статистичні дані показують, що найбільша кількість малих підприємств в Україні діє в торгівлі і суспільному харчуванні (51,4% усіх підприємств малого бізнесу), промисловості (14,0%), будівництві (9,9%), побутовому обслуговуванні (5,2%), у сфері науки (3,3%), на транспорті і зв'язку (2,0%), у матеріально-технічному постачанні і збуті (1,6%), фінансово-кредитної діяльності, культурі, мистецтві, сільському господарстві (по 0,7%), і в інших галузях економіки (2,0%) [1]. Однак по кількості підприємств, які приходяться на 10 тис. чол. населення, Україна відстає не тільки від розвинених промислових країн, але від країн постсоціалістичного простору: у кілька разів від країн Балтії і Росії, у 10 разів від Румунії і Словенії, у 50 разів від Польщі, Угорщини, Чехії. В Україні функціонує 151,4 тис. малих підприємств із чисельністю близько 1,2 млн. чол., що складає 8% чисельності всіх працюючих. Внесок малого бізнесу в створення ВВП складає 10-15% [2].

Але, на жаль, в Україні мале підприємство не досягло розрахункової критичної маси" малих підприємств (12-15 на 1000 чол. населення), при формуванні якої в Україні можуть бути заповнені ринкові ніші, які утворилися внаслідок трансформації економіки, що становить лише 3 малих підприємства на 1000 чол.

Тому головним напрямом політики ринкової трансформації економіки України є створення умов становлення та розвитку малого та середнього підприємництва, який відіграє важливу роль у процесі формування ринкової конкуренції, рівноваги цін, забезпечення зайнятості населення,

заповнює ринкові “ніші” неефективні для великих підприємств.

В Україні, на жаль, немає чіткої повної статистики про динаміку, ефективність, розвиток наявних підприємств малого підприємництва. Становлення і розвиток малого підприємництва в Україні відбувався досить швидко. Найактивніше мале підприємництво розвивалося у 1992-1993 рр., коли темпи зростання малих підприємств і кооперативів становили відповідно 143,8 і 125,1 %, тобто після прийняття Законів України “Про підприємництво”, “Про підприємства в Україні”, “Про оподаткування доходів підприємств та організацій”, які дозволили на законних підставах започаткувати свою справу. Однак останніми роками темпи створення нових малих підприємств знизились, почала скорочуватися чисельність працюючих у малому бізнесі. Так протягом 1994-1999 рр. темпи розвитку цих структур уповільнилися і становили у 1994 р. – 101,2 %, 1995 р. – 111,9 %, 1996 р. – 105,1 %, 1997 р. – 114,4 %, 1998 р. – 111,1 %, 1999 р. – 108,3 % [3]. Що ж є причинами гальмування розвитку малих та середніх підприємств?

Взагалі для будь-якого підприємства, незалежно від його розміру або сфери діяльності, завжди існують перешкоди у розвитку. Для підприємства на різних етапах розвитку ці перешкоди можуть бути різними; вони будуть різними під впливом зовнішніх факторів у загальній економічній ситуації, в якій функціонує підприємство, або під впливом внутрішніх факторів, зокрема таких, як забезпечення кадрами чи іншими ресурсами. В Україні існують як зовнішні, так і внутрішні перешкоди у розвитку, в результаті чого страждає сектор малих підприємств. Але річ у тім, що в перехідній економіці зовнішні умови діяльності відіграють значно більшу роль у підвищенні ефективності підприємництва, ніж в

економіках сталого типу. Про це свідчать результати соціологічного опитування підприємств. У США підприємств хвилюють суто підприємницькі проблеми: отримання прибутку, управління бізнесом, регулювання надходження грошей, нові технології. Питання, що стосується загального стану економіки, стоїть на 5-му місці з 15 питань, доступність капіталу – на 11-му, а корупція та інфляція не зазначені як проблеми. У Росії, котра за такими загальними ознаками може бути двійником України, значущість проблем для бізнесу інша. Більше 90 % російських підприємств, котрі були опитані, вважають головною перепоною на шляху розвитку бізнесу податкову систему, 81 % – відсутність нормального законодавства, 67 % – ускладнений доступ до капіталу, 66 % – нестабільність банківської системи, 55 % – корупцію у владних структурах. Українські керівники малих підприємств так оцінюють проблеми, що заважають розвитку малого бізнесу України: високі податки – 95 %, велика кількість усіляких податків – 82 %, часті зміни податкової звітності – 70 %, часті зміни законодавства – 60 %, велика кількість законодавчих актів – 47%, неплатежі клієнтів – 32 %, складність отримання кредиту – 16 %, тиск з боку місцевої влади – 9% [4].

Таким чином насамперед податкове законодавство є однією з найбільших проблем для розвитку малих та середніх підприємств. Центральне місце у цій проблемі займають складність та нестабільність системи податків, недостатня гнучкість та надзвичайно високий рівень оподаткування. Податковий тягар для деяких підприємств надзвичайно важкий. Для порівняння, у Великобританії розміри податків не такі великі і є цілий ряд податкових пільг та стимулів, якими можуть скористатись малі підприємства. Максимальний рівень податків становить десь 35–37 %. В Україні ця

цифра часто більша в два або навіть і в 2,5 рази. Українські малі підприємства мають дуже мало стимулів працювати як частина легальної економіки.

Однак проблему становлять не тільки політика та законодавство в частині податків, а й законодавство в цілому. Зміни у законодавстві відбуваються повільно і значна частина законодавчих вимог є непродуктивними; занадто бюрократизованими. Для того щоб мале підприємство розвивалося успішно, замало лише законодавчої бази та Указів Президента (один із них від 12.05.98 №456/98 "Про державну підтримку малого підприємства", як і раніше видані, декларує відомі постулати про важливість державної політики стосовно підтримки малого підприємства, необхідність запровадження спрощеної системи оподаткування, створення умов для успішного використання суб'єктами малого підприємства фінансових, матеріально-технічних ресурсів, науково-технічних розробок тощо). Проте найважливішим є створення реальних умов для розвитку малого підприємства.

Для малого і середнього бізнесу в Україні гострою проблемою є фінансування своєї діяльності. Майбутнє малих і середніх підприємств базується на тому, наскільки добре планується та контролюється фінансова діяльність. Якщо підприємство починає свою діяльність з недостатніми коштами та з не фаховим плануванням, то воно приречене на провал. Проблема фінансування безпосередньо пов'язана з вибором джерел фінансування. Протягом останніх років використання особистих заощаджень як джерела фінансування значно зменшилось. Ще в 1994-1996 роках більше 40% підприємств використовували особисті заощадження, аби профінансувати діяльність підприємств. В 1999 році цей відсоток суттєво нижчий. Як правило, ви-

користання особистих заощаджень найчастіше спостерігається на самому початку діяльності фірми. Щодо фінансування українськими банками малих підприємств, то тут не спостерігається високої ділової активності. Для порівняння, в Японії встановлено особливий порядок фінансування малих форм господарювання. Ці підприємства кредитують не лише звичайні комерційні банки, а й спеціально створені державні та приватні фінансові інститути. Насамперед це позичкові асоціації (приблизно 500 організацій) та кредитні кооперативи (приблизно 450 організацій). Складна проблема, яка надто гостро стоїть в Україні - це майнове забезпечення кредитів малого та середнього бізнесу. Представники малого бізнесу потребують коштів, але не мають змоги виконати умови щодо забезпечення кредитних ресурсів. Тому деякі банки можуть не задовольнити прохання про позику підприємства, який має великий ступінь ризику. Для порівняння, фінансуванням малого та середнього бізнесу в Японії займаються державні органи влади та місцевого самоврядування, асоціації, які мають функції для гарантування позик малому й середньому бізнесу. Такі функції виконує також державна корпорація з питань страхування кредитів і фінансування малого бізнесу й акціонерні товариства з інвестування та розвитку малих і середніх підприємств. Такі заходи з боку держави спрямовані на реальну підтримку малого підприємства, яке ще не має змоги забезпечити власним майном отримані кошти.

Важливу роль у фінансуванні малого бізнесу в Україні відіграє інвестування. Інвестиційна підтримка суб'єктів малого підприємства може забезпечуватися через створення відповідної інфраструктури, використання власних фінансових можливостей та залучення коштів міжнародних фінансових організацій. Потенційно доступ-

ними джерелами інвестиційного забезпечення малого та середнього бізнесу на рівні держави є: Український фонд підтримки підприємництва; Український державний фонд селянських (фермерських) господарств; Державний інноваційний фонд. Але це лише потенційна можливість. Кошти у фонди надходять в обмеженій кількості й нерегулярно. Кредитна підтримка з боку Державного інноваційного фонду, яка охоплює лише проекти, що реалізують нові технології, досить незначна в загальному обсязі фінансової допомоги. Для активізації залучення іноземних інвесторів необхідні принципові зміни в інвестиційному кліматі: щоб Україна розв'язала нарешті свої макроекономічні проблеми. По-друге, перепоною є відсутність у законодавстві України стимулів і гарантій для виробничих інвестицій, які внаслідок своєї природи мають характер довгострокового кредиту.

Кризовий стан економіки України має багато негативних наслідків для розвитку малого і середнього підприємництва. Підприємці розглядають фактори, пов'язані із загальнооекономічною кризою, як критичні перешкоди у розвитку.

Підприємництво, зокрема мале, ставить особливі вимоги і до професійної підготовки людей, які розпочинають власну справу. До недавнього часу навчальні заклади готували вузько орієнтованих спеціалістів. Люди, які створюють малі підприємства, мусять бути універсальними спеціалістами. Тому сьогодні в Україні формується межа курсів, шкіл бізнесу, готових здійснити освітню підготовку до підприємницької діяльності.

Відсутність сучасного досвіду цивілізованої підприємницької діяльності у підприємців – одна з основних причин фінансового краху більшості малих підприємств.

Створення малого підприємства завжди пов'язане з величезним ризиком та переборенням опору, що неминуче виникає при народженні нового. Для підприємця, який відмовляється від своєї попередньої роботи та звичайного способу життя, є дуже важливим – визнає суспільство його працю престижною, чи ні. Сучасні дослідники підприємництва як соціального явища (М. Міщенко, О. Шморгун та інші) у якості чинників, що стоять на заваді розвитку підприємництва в Україні, називають перш за все несприятливу моральну атмосферу у підприємницькому середовищі. В нашій державі протягом десятиліть насаджувався культ відчуження від власності, а словам “підприємець”, “бізнесмен” надавався негативний підтекст, бідних вчили не тому, як стати багатими, а відбирати в багатих.

Існує ще багато проблем та перешкод розвитку малого і середнього підприємництва. Але ж політика держави щодо малого бізнесу повинна бути направлена перш за все на створення законодавчої основи функціонування малих підприємств, і, по-друге, на формування громадської думки щодо цього важливого сектора економіки.

Література

1. Виноградская А. Малое предпринимательство: состояние и перспективы развития // Бизнес. - Информ. - 1998. - №1718. - С. 21.
2. Клочко Ю. Черняк Т. Проблемы малого бизнеса в Украине // Экономика Украины. - 1998. - №1.
3. Гречаник В. Вільне підприємництво – шлях і гарант піднесення добробуту народу // Додаток №4 до наукового журналу “Персонал” №2, 2000. - С. 154. - 155.
4. Галицькі контракти. - 1998. - №8. - С.50.

Статья поступила в редакцию 24.06.03.